

PLANIRANJE DEMOGRAFSKE ODRŽIVOSTI PARKA PRIRODE GOLIJA

Damjan Bakić¹, Nevena Trnavčević¹

Apstrakt: Park prirode Golija predstavlja geografski predeo izuzetne prirodne osobnosti i turističkih potencijala. Tokom prethodne decenije navedeni turistički resurs Golije značajno je valorizovan, a njegovo prostorno planiranje je na taj način suočeno sa dvostrukim zadatkom uravnoteženog razvoja zaštićenog i turističkog područja. U prostornim planovima zaštićenih prirodnih područja višeg i nižeg reda, stanovništvo je prepoznato kao neizostavni društveni resurs i integralni segment uspešne implementacije plana razvoja. Kod ciljeva paralelne zaštite geografske i životne sredine, i daljeg razvoja turističkih kapaciteta, proučavanje demografske održivosti prostora dobija naročit značaj. Stoga se u ovom radu, kroz kontinuitet u praćenju prirodnih i prostornih komponenti kretanja i obrazovno-ekonomskih karakteristika stanovništva, akcenat stavlja na proučavanje recentnih demografskih resursa populacije parka prirode Golija. U radu su analizirane vrednosti odabranih pokazatelja demografskog razvoja i dati su predlozi pravaca ublažavanja negativnih tendencija demografskih procesa. Pri tome, poseban osvrt daje se predlozima poboljšanja pojedinih segmenata demografskih resursa u svrhu dostizanja veće iskorišćenosti turističkih potencijala.

Ključne reči: Golija, demografski resursi, stanovništvo, zaštićena područja, turistička područja

PLANNING OF DEMOGRAPHIC SUSTAINABILITY OF GOLIJA NATURE PARK

Abstract: Golija Nature Park is a geographical area with exceptional natural features and tourist potential. In the last decade, the mentioned tourist resource of Golija has been significantly valorized, and its spatial planning was thus faced with the dual task of balanced development of the protected and tourist area. In the spatial plans of protected natural areas of higher and lower order, the population is recognized as an indispensable social resource and an integral segment of the successful implementation of the development plan. With the goals of parallel protection of geography and environment, and the further development of tourism capacity, the study of the demographic sustainability of the area assumes special importance. Therefore, through the continuity in monitoring the natural and spatial components of movement and educational and economic characteristics of the population, this paper focuses on the study of the recent demographic resources of the population of Golija Nature Park. The paper analyzed the values of selected indicators of demographic development and suggested ways to mitigate the negative trends of demographic processes. At the same time, a special review is given to proposals for improving certain segments of demographic resources in order to achieve greater utilization of tourist potential.

Keywords: Golija, demographic resources, population, protected areas, tourist areas

¹ Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentki trg III/3,
damjan.bakic@gef.bg.ac.rs; nevena.trnavcevic@gef.bg.ac.rs

UVOD

Park prirode Golija prepoznat je kao prirodno dobro od izuzetnog značaja, a odlukom Vlade Republike Srbije svrstan je u I kategoriju zaštite. Park prirode Golija (PP Golija) se odlikuje bogatim geonasledem, biološkom raznovrsnošću i mnoštvom kulturnih dobara (План управљања Парком природе „Голија“ за период 2021 – 2030. године, 2020). Prostornim planom područja posebne namene PP Golija, ovaj prostor sagledava se kao regija velikog turističkog potencijala, koja bi mogla da pospeši njen razvoj (CEP, 2004). Iako je reč o prostoru značajnih prirodnih predispozicija, ovaj prostor se ne odlikuje aktivnom valorizacijom svih svojih turističkih potencijala. Sa druge strane, ovo područje se suočava sa značajnom demografskom erozijom, a većina opština prati dugogodišnje negativne demografske tendencije poput negativnog prirodnog priraštaja, emigracije, naglašenog demografskog starenja i urušavanja struktura stanovništva. Jedan od ograničavajućih faktora je to što je u pitanju brdsko-planinsko područje, a takve sredine su, usled regionalne nerazvijenosti, najčešće zahvaćene dubokim demografskim problemima (Vojković i Stojanović, 2006).

Gotovo sva naselja koja ulaze u sastav PP Golija u periodu 1948-2011. godine zabeležila su pad broja stanovnika. Samo jedno naselje je u istoimenom periodu doživelo porast broja stanovnika, i to naselje Ušće u okviru grada Kraljeva, za 929 stanovnika. Najveći broj naselja je izgubio preko 50% ukupnog stanovništva, tačnije, samo tri naselja su izgubila manje od tog procenta i to naselja Muhovo (-32%), Koritnik (-48%) i Bzovik (-46%). Dakle, čitav popisni period okarakterisan je negativnim demografskim tendencijama sa malom vrotatnoćom demografske revitalizacije uz pad vrednosti koeficijenta opšte naseljenosti ovog područja. Izuzetno su naglašene i promene u starosnoj strukturi stanovništva, jer je ovaj prostor zahvaćen procesom demografskog starenja. Popisna statistika ukazuje na to da je više od trećine populacije ovog regiona bilo starije od 60 godina.

Stoga je od velikog značaja adekvatno sagledati postojeće demografske resurse PP Golije. Demografski resursi se u literaturi navode kao kvalitativna i kvantitativna, iskorišćena ili moguća za korišćenje, društvena i biološka obeležja na nekom prostoru u toku određenog vremena (Oliveira-Roca, 1991). S obzirom da su brojna istraživanja dokazala da demografski faktor neretko igra veoma značajnu ulogu u ukupnom prostornom razvoju neke regije, ova tema je dobila na značaju. Nekoliko reprezentativnih istraživanja urađeno je na teritoriji Hrvatske. Nejašmić je (2007) analizirajući demografske resurse hrvatskih županija koristio devet demografskih varijabli na osnovu kojih je kreirao četiri bazna indikatora pomoću kojih se računa ovaj sintezni pokazatelj. Isti autor je primenio ovaj indikator u svrhu istraživanja pograničnih područja oko Hrvatske (Nejašmić, 2008). U radovima je došao do zaključka da u Hrvatskoj postoji neravnomeran i divergentan demografski razvoj koji u velikoj meri utiče na opšti razvoj države. Spevec (2009) je proučavala postojeće demografske resurse opština i gradova Krapinsko-zagorske županije, dok ih je Živić (2009) istražio kroz fokus na nacionalnu bezbednost Hrvatske. Značajno istraživanje je i autora Pejnović i Kordej-de Villa (2015) koje je potvrdilo zaključke prethodnih istraživanja, da Hrvatska, poput mnogih drugih država ima izraženo neravnomeran demografski razvoj i neadekvatno raspoređene demografske resurse.

Sa druge strane, na teritoriji Srbije nije sprovedeno mnogo ovakvih istraživanja. Stamenković, Veselinović i Milanović (2017) proučavajući demografske resurse na nivou NUTS-3 regiona, došli su do zaključka da su aktuelni dugoročni negativni demografski procesi, poput depopulacije i demografskog starenja ali i da demografski resursi nisu ravnomerno raspoređeni po čitavoj teritoriji. Prema drugom istraživanju, opštine Šumadijskog i Pomoravskog okruga pripadaju području slabih ili izrazito slabih demografskih resursa (Lovrić, Milanović, Stamenković, 2014). Ova istraživanja potvrđuju značaj ovakvih analiza na teritoriji Srbije, posebno u službi prostornog planiranja radi omogućavanja uravnoteženog razvoja ovog zaštićenog i turističkog područja.

METODOLOGIJA

Osnovni istraživački metod u ovom radu jeste sintetički metod indeksa demografskih resursa. U osnovi ovog metoda nalaze se dva osnovna elementa – demografski indeks i indeks obrazovanosti koji u okviru svoje kompleksne unutrašnje strukture sadrže četrnaest varijabli. Pored njega, kao pomoćni, za praćenje nivoa vrednosti parametara demografskog razvoja stanovništva biće upotrebljen demografsko – statistički metod. Usled višedecenijskog kontinuiteta demografske erozije mnogih država, pitanje proučavanja mogućnosti prevazilaženja smanjenja apsolutne brojnosti stanovništva kroz rast njihovog nivoa obrazovanja, kao i razvoja veština i kompetencija, privukao je pažnju velike grupe demografa. U okviru usavršavanja metodološkog aparata izračunavanja nivoa demografskih i drugih resursa na nekom području, pojavilo se nekoliko jednako kvalitetnih pristupa, u ovom istraživanju odlučili smo se za korišćenje sintetičkog pokazatelja indeks demografskih resursa čija je metodologija bazirana na radu Nejašmić, Mišetić (2010). Indeks demografskih resursa (i_{der}) se sastoji od demografskog indeksa (i_{dem}) i indeksa obrazovanosti (i_o). Pored toga, kao korektiv koristi se i koeficijent (k) koji relativizuje značaj izraženih razlika u apsolutnoj brojnosti stanovništva među naseljima. Dakle, u radu je računato prema formuli indeksa demografskih resursa:

$$i_{der} = k \times (i_{dem} + i_o)$$

Pri čemu formule za demografski indeks (i_{dem}) i indeks obrazovanosti glase:

$$i_{dem} = r \times P(0-14) \times P_f(20-29) \times \frac{f \times P(20-29)}{m \times I_s}$$

$$i_o = P_{III} \times S_s$$

Sam indeks sastoji se od četrnaest varijabli:

- P_n – predstavlja ukupan broj stanovnika referentnog popisa
- P_{n-1} – predstavlja ukupan broj stanovnika prethodnog popisa
- P_f – predstavlja ukupan broj ženskog stanovništva
- $P(0-14)$ – predstavlja udeo stanovnika mlađih od 15 godina (mlado stanovništvo)
- $P(25+)$ – predstavlja udeo stanovnika starih 25 i više godina
- $P(20-24)$ – predstavlja udeo stanovnika starosti 20 – 24 godine (studentska kohorta)
- $P(20-39)$ – predstavlja udeo stanovnika starosti 20 – 39 godina (mlađe zrelo stanovništvo)
- $P_f(20-29)$ – predstavlja udeo ženskog stanovništva starosti 20 – 29 godina (mlađa fertilna dob)
- $P_f(15-49)$ – predstavlja udeo ženskog stanovništva starosti 15 – 49 godina (fertilni kontingent)
- $P(65+)$ – predstavlja udeo stanovnika starih 65 i više godina (staro stanovništvo)
- N – predstavlja prosečni broj živorođenih (najmanje u vremenskom rasponu između P_{n-1} i P_n)
- M – predstavlja prosečan udeo umrlih (najmanje u vremenskom rasponu između P_{n-1} i P_n)
- P_{stud} – predstavlja udeo studenata
- $P_o III$ – predstavlja udeo stanovnika koji su stekli tercijarni nivo obrazovanja

Planiranje demografske održivosti Parka prirode Golija

Zbog većeg značaja proučavanja vrednosti varijabli i pokazatelja demografske vitalnosti prilikom istraživanja područja zahvaćenih procesima depopulacije i starenja, kao i izostanka podataka o obrazovnim karakteristikama na nivou naselja, posebna pažnja biće usmerena na varijable demografskog resursa, dok će vrednosti indeksa obrazovanosti poslužiti kao dopunski metod procene mogućnosti dostizanja veće iskorišćenosti turističkih potencijala parka prirode Golija. Ovim postupkom takođe želimo usmeriti pažnju na identifikaciju najvećih problema u demografskom razvoju ovih naselja. Vrednosti indeksa obrazovanosti pokazaće nam u kojoj meri potencijalni napredak u obrazovnim ishodima može nadoknaditi nepovoljne vrednosti demografskog indeksa. Vrednosti indeksa demografskih resursa, kao i njene obe podkomponente, biće analizirane unutar naselja PP Golija, dodatno ćemo izvršiti poređenje vrednosti i unutar opština kojim ta naselja pripadaju.

Teritorija PP Golija ulazi u sastav 2 grada, 3 opštine i 37 naselja. U okviru grada Novog Pazara ovaj park prirode prostire se na teritoriji 5 naselja (*Muhovo, Rast, Radaljica, Kuzmičevo, Dramiče*), u okviru opštine Ivanjica na teritoriji 14 naselja (*Medovine, Erčege, Smiljevac, Vučak, Gleđica, Kumanica, Dobri Do, Vrmbaje, Čečina, Koritnik, Brusnik, Dajići, Gradac, Bratljevo*), u okviru grada Kraljeva 12 naselja (*Reka, Bzovik, Rudno, Dražiniće, Vrh, Dolac, Brezova, Miliće, Orlja Glava, Savovo, Zasad, Ušće*), u okviru opštine Raška (*Plešin, Boroviće, Biniće, Gradac, Kruševica*), kao i na teritoriji naselja Šare u opštini Sjenica. S obzirom da sedam naselja (Orlja Glava, Savovo, Zasad, Ušće, Erčege, Smiljevac i Bratljevo) samo malim delom svojih katastarskih opština (manje od 20% teritorije naselja) ulazi u sastav PP Golija, odlučili smo da navedena naselja isključimo iz analize.

U radu se kao osnovni izvor koristi baza podataka Republičkog zavoda za statistiku, odnosno podaci Popisne, Vitalne statistike i statistike obrazovanja. Za istraživanje obrazovne i starosno – polne struktura stanovništva korišćeni su podaci poslednja dva popisa iz 2011. i 2021. godine, dok su vrednosti pokazatelja vezanih za prirodno kretanje stanovništva praćene na osnovu publikacije *Opštine i regioni u Republici Srbiji* tokom perioda 2011. – 2021. godine. Usled nedostupnosti podataka o udelu visokoobrazovanih i broju studenata na nivou naselja, vrednosti indeksa obrazovanosti izračunate su na osnovu podataka za *ostala* naselja opština kojima pripadaju. Ovo ujedno znači da je komparacija prema vrednosti ovog indeksa moguća samo između samih opština, što predstavlja dodatan razlog da fokus rada bude na razlikama u nivou demografskog indeksa.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Valorizacija turističkih potencijala zaštićenih područja iz ugla prostornog planiranja predstavlja značajan zadatak, naročito u okviru protivrečnosti njegove zaštite, sveukupnog ekonomskog i turističkog razvoja kao i karakteristika ukupnog demografskog razvitka. Prostornim planom postavljaju se glavni pravci njegovog razvoja tokom kraćeg ili dužeg vremenskog perioda. Kako bi postavljeni ciljevi bili adekvatno sprovedeni potrebno je utvrditi kvantitativne i kvalitativne karakteristike ukupnog demografskog razvitka stanovništva proučavane teritorije i implementirati ih u planove daljeg rasta i razvoja proučavanog predela (Bakić, Trnavčević i Gligorijević, 2022). Park prirode Golije zahvaljujući svom prirodnom potencijalu tokom prethodne decenije iskusio je značajan turistički razvoj. Budući kontinuitet ovakvih trendova i te kako zavisi od nivoa trenutnih demografskih resursa, meren demografskom vitalnošću i obrazovanjem stanovništva naselja ovog područja.

Najveći deo prostora Srbije zahvaćen je višedecenijskim trendom populacione erozije, praćen starenjem stanovništva. Ovo predstavlja primarnu posledicu činjenice da se stanovništvo Srbije nalazi u završnoj fazi demografske tranzicije, koju odlikuju niske reproduktivne norme, uz nise natalitet i rast stopa mortaliteta, što za posledicu daje

kontinuitet negativnih vrednosti prirodnog priraštaja (Đurđev i Arsenović, 2015). Prostor PP Golija spada u red područja koja su veoma rano iskusila depopulaciju, s obzirom da sva proučavana naselja još od međupopisnog perioda 1961. – 1971. godine beleže kontinuiran pad broja stanovnika (RZS, 2014). Posmatrajući samo poslednji međupopisni period možemo videti da se vrednosti indeksa promene (r) kreću između 37,7 – 91,9 dok više od dve trećine naselja ima vrednosti ispod 70 (tabela 1). Ovaj bazičan pokazatelj populacione dinamike jasno nam ukazuje da je proces depopulacije u većini naselja veoma odmakao.

Naselja proučavanog područja suočavaju se sa mnogim demografskim problemima, komponente demografskog indeksa samo potvrđuju i naglašavaju intenzitet demografske erozije u kojoj se nalaze. Pojedina naselja poput Medovine, Čočina, Dražinića ili Borovića nemaju niti jednog stanovnika mlađeg od 15 godina ili ženu između 20 – 29. godina starosti, dok polovina naselja ima udeo mladih ispod 10%, što nedvosmisleno ukazuje da su ova sela s obzirom na trenutne vrednosti osnovnih pokazatelja demografske vitalnosti predodređena za gašenje. Tek nekoliko naselja ima udeo starih (Muhovo, Šare, Gradac) i/ili nivo opšte stope smrtnosti (Muhovo, Bzovik, Dražiniće, Miliće) ispod republičkog nivoa.

Pored naglašeno nepovoljnih vrednosti prirodnih komponenti kretanja stanovništva, upravo prethodno navedeni primeri sela Gradac ili Bzovik koji i pored relativno niskog udela starih ili nivoa smrtnosti imaju nultu ili nisku vrednost demografskog indeksa, na najbolji način pokazuju drugi veliki demografski problem naselja PP Golija, a to je naglašena emigracija. Primeri ova dva naselja potvrđuju prethodna istraživanja unutrašnjih migracija u Srbiji koja su pokazala da lica koja najčešće migriraju jesu mlađa sredovečna, visokoobrazovana, u optimalnom fertilitetnom i radnom periodu (Spasovski i Šantić, 2012). Upravo ovakav emigracioni patern dovodi do višestrukih posledica u ukupnom demografskom razvitku i ubrzanja procesa starenja već populaciono devastiranih naselja. Dobar pokazatelj intenziteta emigracija na analiziranom prostoru jeste podatak da je u čak šest sela migracioni saldo u odnosu na prirodni priraštaj intenzivnije uticao na smanjenje broja stanovnika. Kao rezultat svih komponenti, dobijene su vrednosti demografskog indeksa koje se kreću u rasponu 0 – 114,5 (tabela 1). Većina naselja, njih 23, grupisana je između vrednosti 0 – 5, dok samo dva naselja (Muhovo i Kumanica) imaju vrednosti iznad 20. Prosečan nivo indeksa za naselja proučavanog područja iznosi 7,94.² Poredeći opštine u okviru kojih se nalazi teritorija PP Golija, primećujemo da najpovoljnije vrednosti imaju naselja koja ulaze u sastav grada Novog Pazara, dok značajno niže nivoe indeksa nalazimo u naseljima opštine Raška i grada Kraljeva. Pravi uvid u predstavljene rezultate možemo dobiti kada vrednosti demografskog indeksa uporedimo sa onima iz analize Lovrić, Milanović i Stamenković (2014) za opštine

² Ako bi iz analize isključili naselje Muhovo koje ima ubedljivo najvišu vrednost (114,5) prosek za sva naselja bi zapravo iznosio 4,26.

Planiranje demografske održivosti Parka prirode Golija

Tabela 1. Vrednosti komponenti demografskog indeksa naselja PP Golija

Opština /Grad	Naselje	P _n	P _{n-1}	Vf	V0-14 %	Pf 20-29 %	r	f 11/21	m 11/21	k	V65+ %	Is	P 20-39 %	Idem	Io	Ider	
Novi Pazar	Muhovo	705	316	151	20,9	8,6	44,8	40,9	9,6	0,05	13,9	66,5	22,2	114,5		10,96	
	Rast	50	26	12	7,7	16,7	52,0	75,8	30,3	0,015	30,8	400	23,1	9,66		1,72	
	Radajlica	99	91	40	14,3	2,5	91,9	42,0	24,6	0,025	30,8	215,4	14,3	3,73	94,68		2,71
	Kuzmitčevo	99	70	33	12,8	6,1	70,7	68,2	30,6	0,02	34,3	267,9	14,3	6,59		2,22	
	Dramiče	50	39	19	10,3	5,3	78,0	54,5	34,3	0,02	33,3	323,3	20,5	4,29		2,18	
Sjenica	Sare	154	58	26	16,1	7,7	37,7	42,0	30,0	0,02	19,0	118,0	24,1	13,36	46,81		1,28
	Medovine	98	49	16	2,0	0	50,0	22,7	46,1	0,02	38,8	1940,0	0 (1)	0		3,05	
	Vučak	229	138	61	5,1	6,6	60,3	83,9	30,3	0,03	53,6	1051,0	9,4	0,50		4,59	
	Gledica	193	120	56	10,8	7,1	62,2	84,4	41,2	0,03	40,8	377,8	10,8	2,78		4,66	
	Kumanica	192	141	64	18,4	7,8	73,4	56,8	22,7	0,03	29,1	158,2	17,7	29,34		5,45	
	Dobri Do	244	164	74	7,3	8,1	67,2	31,5	26,1	0,035	34,1	467,1	15,8	1,62		5,39	
Ivanjica	Vrmbaje	304	206	89	13,6	7,9	67,8	50,7	27,0	0,04	30,1	221,3	19,4	12,02	136,4		6,58
	Čečina	190	72	23	5,6	0	37,9	4,5	27,8	0,02	27,8	496,4	11,1	0		3,05	
	Koritnik	392	295	135	13,2	8,1	75,2	42,8	21,5	0,05	25,4	192,4	16,3	13,52		8,30	
	Brusnik	353	186	81	11,8	9,9	52,7	39,2	23,6	0,04	29,0	245,8	18,6	7,78		6,41	
	Dajći	228	147	71	9,5	4,2	64,5	32,7	39,6	0,03	36,1	380,0	9,5	0,54		4,59	
	Gradac	73	44	20	4,5	0	60,3	16,5	21,6	0,02	14,0	311,1	13,6	0		3,05	
	Reka	153	94	48	1,1	4,2	61,4	11,4	22,4	0,025	46,8	425,4	8,5	0,03		6,40	
	Bzovik	183	116	55	3,5	9,1	63,4	12,1	18,5	0,03	32,8	937,1	21,6	0,30		7,69	
	Rudno	211	144	77	11,1	9,1	68,2	23,5	31,8	0,03	32,6	293,7	18,8	3,25		7,78	
	Dražiniće	79	54	29	5,6	0	68,4	26,0	17,4	0,02	55,6	992,9	5,6	0	225,93		5,12
Kraljevo	Vrh	68	38	15	0	6,7	55,9	0	26,4	0,02	44,7	-	5,3	0		5,12	
	Dolac	151	112	52	12,5	1,9	74,2	48,1	26,6	0,03	40,2	321,6	18,8	1,86		7,73	
	Brezova	350	221	98	5,0	5,1	63,1	39,4	31,7	0,04	34,8	696,0	16,7	0,48		10,26	
	Miliće	228	176	81	10,2	7,4	77,2	32,1	19,5	0,035	34,1	334,3	16,5	4,72		9,12	
	Plešin	143	88	40	13,6	7,5	61,5	66,1	41,2	0,025	43,2	317,6	14,8	4,73		8,53	
	Boroviće	89	42	17	0	11,8	47,2	0	58,8	0,02	64,3	-	7,1	0		6,73	
Raška	Biniče	113	51	28	13,7	3,6	45,1	77,9	59,5	0,02	41,2	300,7	9,8	0,95	312,53		6,75
	Gradac	246	138	68	7,2	8,8	56,1	28,7	34,5	0,03	33,3	462,5	26,1	1,67		10,15	
	Kruševica	94	59	28	3,4	3,6	62,8	22,7	31,5	0,02	47,4	1394,1	11,9	0,05		6,73	

Izvor: Republički zavod za statistiku Republike Srbije (RZS), Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2022: knjiga 2. Starost i pol; RZS: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011: knjiga 20. Upporedni broj stanovnika 1948 – 2011.; RZS: Opštine i regioni u Republici Srbiji (2011. – 2021.); RZS: Posebna obrada podataka o rađanju i umiranju na nivou naselja 2011 – 2021. godine

Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine

Šumadijskog i Pomoravskog okruga, gde proseci iznose 112,45 odnosno 57,13. Ove vrednosti ne samo da su višestruko više u odnosu na prosek za naselja PP Golija, već od 11 opština i dva grada ta dva okruga, jedino opština Rekovac (6,73) ima približno slične vrednosti.

Usled nedostupnosti podataka o obrazovnim karakteristikama stanovništva na nivou naselja, komponente indeksa obrazovanosti (I_o) - stopa iskorišćenosti studentskog kontigenta i udeo stanovništva sa tercijalnim obrazovanjem, izračunate su na osnovu podataka za „ostala“ naselja istraživanih opština. Rezultati ovog indeksa su pokazali izraženiju diferencijaciju nego što je to bio slučaj sa demografskim indeksom, s obzirom da se vrednosti kreću u intervalu od 46,81 (Sjenica) do 312,53 (Raška). Indikativna je naglašena divergencija između ova dva indeksa, pošto opštine čija su naselja imala najniži nivo demografskog indeksa (Raška, Ivanjica), sada imaju najviši nivo indeksa obrazovanosti, i obrnuto, opština i grad sa najvišim nivoom prvog indeksa (Sjenica, Novi Pazar) sada imaju najniži nivo obrazovnih resursa. Ova divergentnost uticala je na značajno izjednačavanje vrednosti kompozitnog indeksa demografskih resursa na nivou naselja, a naročito na nivou analiziranih opština. Iako se podaci odnose na prosečan nivo indeksa za sva „ostala“ naselja, i svakako postoji razlika između njih, ovako naglašene razlike u prosečnim vrednostima među opštinama i gradovima značajno utiču na krajnje vrednosti indeksa demografskih resursa (tabela 1).

Tabela 2. Tipologija naselja parka priroda Golija prema indeksu demografskih resursa

Oznaka Tipa	Tip teritorijalne jedinice	Ider	Naselja
A	Područje izrazito povoljnih demografskih resursa	≥ 60	-
B	Područje povoljnih demografskih resursa	45-60	-
C	Područje dobrih demografskih resursa	30-45	-
D	Područje slabih demografskih resursa	15-30	-
E	Područje veoma slabih demografskih resursa	5-15	Muhovo, Kumanica, Dobri Do, Vrmbaje, Koritnik, Brusnik, Reka, Bzovik, Rudno, Dražiniće, Vrh, Dolac, Brezova, Miliće, Plešin, Boroviće, Biniće, Gradac, Kruševica
F	Područje izrazito slabih demografskih resursa	≤ 5	Rašt, Radaljica, Kuzmičevo, Dramiće, Šare, Medovine, Vučak, Gledica, Čečina, Dajići, Gradac

Izvor: adaptirano na osnovu rada Nejašmić, I. i Mišetić, R. (2010)

Opseg mogućih vrednosti podkomponenti indeksa demografskih resursa često je u velikom nesaglasju (vrednosti demografskog indeksa često su višestruko niže od indeksa obrazovanosti) što s obzirom da u krajnjem rezultatu obe učestvuju podjednako može dovesti do ujednačavanja vrednosti za naselja koja su prethodno izdvojena kao primeri značajnih dispariteta u demografskoj vitalnosti (tabela 1). Naselja PP Golija predstavljaju

Planiranje demografske održivosti Parka prirode Golija

dobar primer ovih navoda, s obzirom da sela Kumanica i Muhovo koja su imala višestruko više vrednosti demografskog indeksa od svih ostalih naselja, s obzirom na niže vrednosti indeksa obrazovanosti u njihovoj opštini, imaju ujednačen nivo indeksa demografskih resursa kao i pojedina demografski devastirana naselja čije su vrednosti demografskog indeksa bile zanemarljive (Brezova, Bzovik..).³

Da bismo dobijene vrednosti indeksa demografskih resursa stavili u širi kontekst i sagledali na pravi način možemo iskoristiti tipologiju gradova/opština/naselja ali prema indeksu demografskih resursa, adaptiranu prema Nejašmić i Mišetić (2010), i svrstali smo naselja PP Golija u šest grupa (tabela 2). Vrednosti ukazuju da u četiri grupe sa najpovoljnijim resursima nema nijednog naselja iz proučavanog područja. Sa druge strane, gotovo trećina naselja (njih devet) nalaze se u poslednjoj najnepovoljnijoj grupi izrazito slabih demografskih resursa. Ovakvi rezultati tipologije jasno ukazuju da su naselja u sastavu PP Golija izrazito nepovoljnih demografskih resursa, sa ograničenim mogućnostima demografske revitalizacije.

ZAKLJUČAK

Prostor PP Golije će, usled svog perifernog položaja, slabe povezanosti i funkcionalne nerazvijenosti, nastaviti proces demografske erozije kojim je zahvaćen dugi niz godina. Sprovedeno istraživanje ukazuje na to da se većina naselja PP Golije suočava sa uznapredovalim procesom depopulacije. Veliki broj naselja će se u budućnosti najverovatnije ugasiti a veoma mali broj naselja može očekivati neki vid demografske revitalizacije. Naselja se suočavaju sa negativnom prirodnom reprodukcijom ali i sa visokim stopama emigracije, koja poslednjih godina opada, usled populacione ispražnjenosti ovog prostora, a posebno nepovoljna je i starosna struktura stanovništva. Istraživanje je pokazalo da naselja PP Golije pripadaju područjima veoma slabih ili izrazito slabih demografskih resursa. Postavlja se pitanje demografske održivosti ovog prostora ali i njegovih razvojnih mogućnosti. Bez ikakvih populacionih mera i ulaganja države, ovaj prostor može očekivati potpuno gubljenje čak i postojećih demografskih resursa a takođe i gašenje mnogih naseobinskih celina. Ovo i druga istraživanja mogu doprineti osvetljavanju aktuelne demografske situacije slabije razvijenih regiona radi pravovremenog formulisanja potrebnih mera populacione politike koje bi pre svega ublažile ili preokrenule nepovoljne demografske trendove.

LITERATURA

Bakić, D., Trnavčević, N., Gligorijević, V. (2022). Pandemija virusa Covid-19 kao ograničavajući faktor demografskog razvoja lokalnih samouprava u Srbiji u: Protić, B. (ured.) (2022) Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja, Beograd: Asocijacija prostornih planera Srbije, (str.372-380), Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet.

CEP (2004). *Prostorni plan područja posebne namene Parka prirode "Golija", Strategija zaštite i razvoja*, (Beograd: Centar za planiranje urbanog razvoja).

Đurđev, B., Arsenović, D. (2015). Populaciona dinamika u međupopisnom periodu. u: Nikitović, V. (ured.) *Populacija Srbije početkom 21. veka*, (str. 42-64). Beograd: Republički zavod za statistiku.

Lovrić, M., Milanović, M., Stamenković, M. (2014). Analiza indeksa demografskih resursa i tipologija opština Šumadijskog i Pomoravskog okruga. U: Maksimović, Lj. & Stanišić, N. (Ur.): *Stanje i perspektive ekonomskog razvoja grada Kragujevca*, (331–347). Kragujevac: Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu.

³ Selo Kumanica zapravo ima niže/jednake vrednosti kao pojedina sela koja su imala vrednost demografskog indeksa 0 (Boroviće, Vrh, Dražiniće).

Nejašmić, I. (2007). Demografski resursi hrvatskih županija: analiza sintetičnih indikatora, u: *IV. hrvatski geografski kongres: zbornik radova*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 197-206.

Nejašmić, I., Mišetić, R. (2010). Sintetički pokazatelji demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora. *Hrvatski geografski glasnik*, 72(1), 49–62.

Oliveira-Roca, M. (1991). Demografski resursi regija Hrvatske: prijedlog konceptualno-metodološkog okvira istraživanja, u: *Društvene promjene u prostoru*: zbornik radova, IDIS, Zagreb, 43-69.

Pejnović, D. & Kordej-De Villa, Ž. (2015). Demografski resursi kao indikator i čimbenik dispariteta u regionalnom razvoju Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 24 (3), 321-343. <https://doi.org/10.5559/di.24.3.01>

Republički zavoda za statistiku (2014). Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine u Republici Srbiji, Knjiga 20: Uпорedni pregled broja stanovnika 1948 – 2011. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Spasovski, M., Šantić, D. (2012). Trendovi u razmeštaju i koncentraciji stanovništva Srbije – prvorazredni demografski izazov na početku XXI veka. U: *Problemi i izazovi savremene geografske nauke i nastave*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet.

Spevec, D. (2009). Populacijski potencijal Krapinsko-zagorske županije, *Hrvatski geografski glasnik*, 71(2), 43-63.

Vojković, G. & Stojanović, B. (2006). Goliya - Razvitak stanovništva i perspektive. *Stanovništvo*, 2, 35-64.

Živić, D. (2009). Demografski resursi kao čimbenik nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske. U: Smerić, T., Sabol, G. (Ur.) (2009). *Sigurnost i obrana Republike Hrvatske u euroatlantskom kontekstu*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

План управљања Парком природе „Голија“ за период 2021 – 2030. године (2020)

Стаменковић, М; Веселиновић, П. & Милановић, М. (2017). Демографски ресурси округа у Републици Србији: анализа груписања. *Теме*, 41 (4), 873 – 897. <https://doi.org/10.22190/ТЕМЕ1704873S>